

INKLYUZIV TA'LIM: QALB TO'SIQLARNI BILMAYDI.

Mirzaabdullayeva Mashxura Akmaljon qizi
Qo'shtepa tumani 49-maktab amaliyotchi psixologi

Annotatsiya: Ushbu maqolada inklyuziv ta'limning mazmun-mohiyati, uning jamiyat va ta'lim tizimidagi ahamiyati hamda alohida ta'lim ehtiyojlariga ega bolalarning ijtimoiylashuvi jarayonidagi o'rni yoritiladi. Inklyuziv yondashuv orqali barcha o'quvchilar uchun teng imkoniyatlar yaratish, ularning shaxsiy rivojlanishini qo'llab-quvvatlash va jamiyatga moslashuvini ta'minlash masalalari tahlil qilinadi.

Kalit so'zlar: inklyuziv ta'lim, teng imkoniyat, maxsus ehtiyojli bolalar, ijtimoiylashuv, moslashuv, pedagogik yondashuv, psixologik qo'llab-quvvatlash, hamkorlik, ta'lim muhiti.

KIRISH

Inklyuziv ta'lim bugungi kunda ta'lim tizimining muhim yo'nalishlaridan biri bo'lib, u barcha bolalarga, ularning jismoniy yoki psixologik xususiyatlaridan qat'i nazar, teng ta'lim olish imkoniyatini yaratishga qaratilgan. Bu yondashuvda har bir bola shaxs sifatida qadrlanadi, uning ehtiyojlari, qobiliyatlari va imkoniyatlari inobatga olinadi. Inklyuziv ta'limning asosiy g'oyasi shundaki, qalb to'siqlarni bilmaydi — ya'ni insoniy munosabat, mehr va qo'llab-quvvatlash orqali har qanday to'siqlarni yengish mumkin.

Ta'lim muassasalarida inklyuziv muhitni yaratish o'quvchilarning bir-birini tushunishi, hurmat qilishi va hamkorlikda faoliyat olib borishini ta'minlaydi. Bu jarayon nafaqat maxsus ehtiyojli bolalar, balki barcha o'quvchilar uchun ijobiy ta'sir ko'rsatadi. Ular bag'rikenglik, hamdardlik, o'zaro yordam va ijtimoiy mas'uliyat kabi muhim insoniy fazilatlarni o'rganadi.

Inklyuziv ta'limda o'qituvchi va psixologning roli nihoyatda katta. Ular har bir o'quvchining individual xususiyatlarini hisobga olgan holda ta'lim jarayonini tashkil etadi, psixologik qo'llab-quvvatlash ko'rsatadi va ijtimoiy moslashuvni osonlashtiradi. Ota-onalar bilan hamkorlik, muntazam suhbatlar va maslahatlar esa ta'lim samaradorligini oshirishga xizmat qiladi.

Maxsus ehtiyojli bolalarning umumiy ta'lim muhitida o'qishi ularning o'ziga bo'lgan ishonchini mustahkamlaydi, jamiyatda o'z o'rnini topishiga yordam beradi. Shu bilan birga, sog'lom o'quvchilar ham turli xil hayotiy vaziyatlarni tushunish, boshqalarga yordam berish va insoniylik qadriyatlarini chuqurroq anglash imkoniyatiga ega bo'ladi.

Inklyuziv ta'lim — bu faqat pedagogik jarayon emas, balki jamiyat madaniyatini aks ettiruvchi ijtimoiy hodisadir. Unda tenglik, adolat va inson qadrini ulug'lash

g'oyalari mujassam. Ta'lim tizimida inklyuziv yondashuvni keng joriy etish orqali har bir bolaning salohiyatini ro'yobga chiqarish, ularni mustaqil hayotga tayyorlash va ijtimoiy faol shaxs sifatida shakllantirish mumkin.

Umuman olganda, inklyuziv ta'lim jamiyatda mehr-oqibat, bag'rikenglik va o'zaro hurmat muhitini mustahkamlaydi. Har bir bola uchun yaratilgan imkoniyat — bu kelajak uchun qo'yilgan mustahkam poydevor hisoblanadi. Qalb esa haqiqatan ham to'siqlarni bilmaydi: u mehr, ishonch va qo'llab-quvvatlash orqali har bir insonni birlashtira oladi.

Dunyoning ko'plab mamlakatlari inklyuziv ta'lim tizimiga katta ahamiyat berilmoqda va bu sohada ko'plab yutuqlarga erishmoqdalar. Konvensiyaning 6-moddasida shunday satrlar bor: "Tirik qolish va rivojlanish". Bu modda mos keluvchi ta'limga taalluqli. Rivojlantiruvchi ta'lim 29-moddada ko'rsatilgan: "Ta'lim shaxsning yuqori darajada rivojlanishiga, iqtidorli, aqliy va jismoniy qobiliyatlarini o'stirishga yo'naltirilgan bo'lishi, bolani erkin jamiyatda faol yashashga tayyorlash kerak". 2-va 28-moddalar inklyuziv ta'limga tegishli bo'lib, ularda kamsitishning oldini olish, ta'lim hamma uchun qobiliyatiga yarasha ekanligi belgilab qo'yilgan. Maxsus ehtiyojli bolalar, boshqa bolalar, o'qituvchi va tarbiyachilar faoliyati inklyuziv ta'limda o'ziga xos o'rin tutadi. Bunday ta'lim tufayli maxsus ehtiyojli bolalar:

- jismoniy va ruhiy ehtiyojlarini qondiradilar;
- ijtimoiy xulq va o'ziga-o'zi xizmat ko'rsatish malakalarini yaratadilar;
- ularning imkoniyatlarini hisobga olgan o'quv materiallarini o'zlashtiradilar;
- tengqurlari bilan turli o'yinlarda ishtirok etib rivojlanadilar;
- jismoniy tarbiya darslarida shaxmat-shashka o'yinlari, turli sport musobaqalarida vaqtni kuzatuvchi hakam yoki darvozabon bo'lishlari mumkin;
- do'stona muhitda do'st orttiradilar;
- turli ko'ngilochar va bayramona dasturlarda ishtirok etadilar. Boshqa bolalar esa do'stona muhitni yaratadilar;
- maxsus ehtiyojli bolalarga g'amho'rlik qiladilar, ularni turli o'yinlarga jalb qiladilar;
- sinf tadbirlarida ishtirok etadilar;
- tozalik va ozodalikni ta'minlaydilar;
- jamoa oldida ma'suliyat hissini rivojlantiradilar;
- didaktik va o'yin vositalarini tayyorlashda birgalikda ishtirok etadilar;
- o'qituvchi va tarbiyachilar bolalarni bir-birlarining ichki dunyolarini tushunishga o'rgatadilar;
- har bir bolaning qobiliyati va imkoniyatini hisobga oladilar;
- har bir bolada hayotiy malaka va mustaqillikni shakllantiradilar;
- ishlarni tahlil qiladilar va baholaydilar;
- ota-onalarga amaliy yordam ko'rsatadilar;

-barcha bolalarga birdek bilim berib, tarbiyalaydilar;

Demak: inklyuziv ta'lim maxsus ehtiyojli, nogiron bolalar ham faqat maxsus maktablarda emas, balki sog'lom bolalar o'qiydigan umumta'lim maktablarida ham ta'lim-tarbiya olishlari mumkin ekanligini e'tirof etadi. Buning uchun esa maktab ham, o'qituvchi-tarbiyachilar ham inklyuziv ta'lim tizimiga tayyor bo'lishi, maktab darajasi, jismoniy sharoit va o'qishga imkon omillari shu ta'lim talablariga to'la javob berishi kerak. Har qanday jamiyatda kelajak vorislari bo'lmish farzandlarni mas'uliyatni his etadigan, ularni davlat taraqqiyoti va gullab-yashnashiga salmoqli hissa qo'shadigan munosib farzandlar bo'lib yetishishlariga katta umid bilan qaraladi. Mamlakatimizda maktab, litsey, gimnaziya, kollej kabi bilim dargohlari bilan birgalikda turli maxsus maktab internatlar, mehribonlik uylari faoliyat ko'rsatayotganligi ham fikrimizning isbotidir. Ko'plab davlatlarda bo'lgani kabi O'zbekistonda ham imkoniyati cheklangan bolalar uchun maxsus tashkillangan maktablar bor. Ularning vazifasi bolalarni maxsus o'quv yurtlariga tayyorlashdir.

Inklyuziv ta'lim ijtimoiy modelga asoslanadi va u muammoni bolada emas, balki dastur va metodologiyada deb hisoblaydi. Bunda har bir bolaning ehtiyojini hisobga olgan holda o'quv rejalari tayyorlanadi. Inklyuziv ta'lim hamma bolalarni, shu jumladan, nogiron bolalarni ham o'zlari xohlagan maktabda o'qishi mumkin, deb xulosa chiqaradi. Bola huquqlari xalqaro Konvensiyadan kelib chiqib, yaxshi maktab ta'limini uch xil ibora bilan ta'riflash mumkin, ya'ni:

-mos keluvchi;

-rivojlantiruvchi; -inklyuziv;

Inklyuziv ta'lim muassasalari birinchi bo'lib Rossiyada 1980-1990-yillar paydo bo'lgan. Inklyuziv ta'lim maxsus yordamga muhtoj bo'lgan turli toifadagi anomalligi bo'lgan bolalar bilan sog'lom bolalarning birga ta'lim tarbiya olishlari imkonini beradi. Bu ta'lim tizimi maxsus yordamga muxtoj bolalarni muloqotga kirishishida, o'z tengdoshlari bilan fikr almashinishida, ota-onalarga amaliy yordam berishda, moddiy tomondan qiynalayotgan oilalarga har tomonlama qulaylik olib keldi. Anomallikning ham turli toifalari bor ayrim maxsus yordamga muhtoj bolalar birovning ko'magisiz harakatlana olmasligi, o'z ehtiyojlarini qondira olmasligi mumkin. Shuning uchun ham maxsus maktab internatlar faoliyat yuritib kelmoqda. Maxsus pedagogika-rivojlanishida turli psixologik va fiziologik nuqsonlari bo'lgan bolalarni tarbiyalash va o'qitish bilan bog'liq muammolarni o'rganadi. Eshitishida, tayanch-harakat sistemasida, ko'rishida, nutqida va aqliy faoliyatida nuqsonlari bo'lgan bolalarni rivojlanishi va o'sishini o'rganish uchun maxsus pedagogika bo'limlari o'rganadi. Surdopedagogika – eshitish qobiliyati buzilgan bolalarni rivojlantirish o'qitish va tarbiyalash masalalarini o'rganadi.

Oligofrenopedagogika-aqliy zaif bolalarni rivojlantirish o'qitish va tarbiyalash masalalarini o'rganadi. Tiflopedagogikako'rish qobiliyati buzilgan bolalarni rivojlantirish o'qitish va tarbiyalash masalalarini o'rganadi.

Logopediya-nutqi shuningdek motor harakatlanish sohasida murakkab nuqsonlari bo'lgan bolalarni rivojlantirish va o'qitish masalalarini o'rganadi. Hozirda turli nuqsonlari bo'lgan bolalarni maxsus holda emas, balki umumiy o'z tengdoshlari bilan birga ta'lim olishini ta'minlash uchun inklyuziv ta'limni yanada takomillashtirishga katta e'tibor berilyapdi. Inklyuziv ta'limni joriy qilishda quyidagi tamoyillarga asoslanadi:

- Inklyuziv ta'limning e'tirof etilishi;
- Inklyuziv ta'limning barcha uchun ochiq bo'lishi tamoyili;
- Bog'lanishning mavjud bo'lish tamoyili;
- Markazlashtirilmagan bo'lish tamoyili;
- Inklyuziv ta'limda kompleks yondashuv tamoyili;
- Inklyuziv ta'limda moslashuvchanlik tamoyili;
- Malakaviylik tamoyili.

Bu tamoyillarning har biri inklyuziv ta'lim sohasini imkoniyatlarini kengaytiradi. Har bir maxsus yordamga muhtoj bola o'z huquqlari ga ega, bilim olish, fan olimpiyadalarida qatnashishi, turli sport musobaqalarida ham ishtirok etish huquqiga ega. Inklyuziv ta'lim oldida turli muammolar ham turibdi. Imkoniyati cheklangan insonlar ham juda ko'p yutuqlarga erishishgan. Inklyuziv ta'limning joriy etilishi ham nogironligi bo'lgan bolalarga keng imkoniyatlar yaratib beradi. Respublikamizning barcha hududlarida inklyuziv ta'lim tizimi joriy etib borilmoqda. Integratsiyalash bu imkoniyati cheklangan bolalarni ta'lim tarbiya berishdan tashqari ularga ijtimoiy va sog'liqni saqlash xizmatlarini ham joriy qilishdir. Integratsiyalashgan bolalarga yordam berish maxsus pedagoglar va ular bilan birgalikda ularning ota-onalari birga shug'ullanadilar. Daniya va Shvetsiyada maxsus sinf o'quvchilari bilan faqatgina maxsus pedagoglar shug'ullanganlar. Italiyada integratsiyalashgan bolalarga maxsus pedagoglardan tashqari oddiy pedagoglar ham ishlashgan.

Inklyuziv ta'limda maktabdagi jismoniy sharoit ham katta o'rin tutadi. Oddiy qilib aytadigan bo'lsak, barcha maktablar eshigiga o'quvchilar zinapoyalar orqali kirib boradilar. Lekin bu zinapoyalardan maxsus aravachalarda yuradigan nogiron bolalar ko'tarila olmaydilar, hatto qo'ltiqayoqda yuradigan bolalar ham, qiynalishlari mumkin. Demak, zinapoyalardan ham, eshiklardan ham sog'lom bolalar bilan birga nogiron bolalar ham bimalol o'tishlari uchun qulay sharoit yaratilishi shart.

XULOSA

Xulosa o'rnida ta'kidlash joizki, mamlakatimizda inklyuziv ta'lim tizimida joriy etilayotgan bunday imkoniyatlar alohida yordamga muhtoj bo'lgan bolalarga ko'plab qulayliklar yaratib berdi. Imkoniyati cheklangan bolalarga yordam berish va ularni tarbiyalashga qaratilgan harakatlar albatta o'z natijasini berib kelmoqda. Bu ta'lim tizimi takomillashtirish uchun izlanishlar olib borilmoqda va turli yangiliklar yaratilmoqda. Bu kabi intilishlar va harakatlarga albatta har bir bola bilim olish, erkin fikrlay olish, o'zi xohlagan kasb egasi bo'lishida katta imkoniyat yaratadi. Ularning ham hamma orzulari amalga oshadi va bu uchun hamma imkoniyatlar yaratilgan. Bugungi kungacha ular ko'plab yutuqlarga erishganlar. Muhimi o'ziga bo'lgan ishonch, intilish va harakat orqali hammasiga erishishlariga ishonaman.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Musayeva, G. (2022). Rus tilini o'rganish ahamiyati va o'qitishda interfaol usullardan foydalanish ko'nikmalari. Ta'lim fan va innovatsiya, 22(6), 171-174.
2. Yuldasheva, T., & Kadirova, K. (2020). Teaching Russian with Innovative Approach. European Journal of Research and Reflection in Educational Sciences, 8(7).
3. Юлдашева, Т. А. (2021). Методы исследования в методике преподавания русского языка. Academic research in educational sciences, 2(2).
4. Кубейсинова, У. Т. (2021). Специализированное развитие прыгучести и прыжковой выносливости баскетболистов, как важное условие обеспечения результативности бросков, выполняемых в прыжке. *Fan-Sportga*, (1), 35-37.
5. Ziyo.net